

LEHOCZKI BERNADETT

A REGIONALIZMUS HÁROM GENERÁCIÓJA LATIN-AMERIKÁBAN

A szerző a Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Tanulmányok Intézetének tanársegéde. Tanulmánya a regionalizmus jelenségét vizsgálja Latin-Amerikában, célja az egyes generációk létrejöttének és legfőbb jellemzőinek felvázolása, illetve a jelenleg működő latin-amerikai integrációs tömörülések eredményeinek és legfontosabb kihívásainak vizsgálata. A cikk rávilágít a latin-amerikai alrégiók mentén megalakult csoportok belső integrációja, illetve a más régiókkal való interregionális törekvések közötti szoros összefüggésre, azok kölcsönhatására. A szerző éppen ezért a regionális tömörülések eredményei mellett kitér az egyes latin-amerikai alrégiók más – fejlett és fejlődő világbeli – régiókkal kiépített kapcsolataira is.

BEVEZETÉS

A kilencvenes évektől kezdve a világgazdaság egyre meghatározóbb szereplői a regionális tömörülések, integrációk. A világon egyre kevesebb az olyan állam, amely semmilyen regionális csoportnak sem részese, és egyre gyakoribb jelenség, hogy egy ország egyszerre több, egymást átfedő regionális integrációnak is tagja.

A latin-amerikai régióban tisztán kirajzolódik a regionalizmus „három generációjának” mintázata: az 1960-as években az importhelyettesítő iparosítás korlátait kívánták szélesíteni az első regionális tömörülések létrehozásával. A kilencvenes években, a régió államainak demokratizálódását követően, az „elvesztett évtized” adósságválságaiból kivezető strukturális reformok szerves részeként jelent meg az új regionalizmus Latin-Amerikában. Ez a hullám a korábitól nemcsak időben tért el, minőségileg is újat hozott. Az ezredforduló óta a latin-amerikai tömörülések mind intenzívebb szereplői a regionalizmus harmadik generációjaként emlegetett interregionalizmusnak, keresik a más régiókkal való együttműködés lehetséges formáit, első sorban a kereskedelmi kapcsolatok fellendítésének érdekében. A regionalizmus második és harmadik generációja nem különíthető el olyan tisztán, mint az első két hullám. A harmadik generáció valójában arról szól, hogy az új regionalizmus intézményei hogyan építenek ki kapcsolatokat egymással, a második és a harmadik hullámot tehát egymással szoros összefüggésben érdemes vizsgálni.

Jelen tanulmány rövid összefoglalót ad a latin-amerikai regionalizmus első hullámának eredményeiről és kihívásairól, majd a latin-amerikai új regionalizmus régi-új intézményeinek mai helyzetére és legfőbb problémáira tér ki, részletesen körüljárja a dél-amerikai összefogás lehetőségeit és korlátait. Végül a latin-amerikai integrációs tömörülések, és az azokban részt nem vevő országok kapcsolatait vizsgálja más régiókkal – az Egyesült Államokkal, az EU-val és a fejlődő világgal, azon belül is elsősorban Ázsiával.

1. A REGIONALIZMUS ELSŐ HULLÁMA LATIN-AMERIKÁBAN

Az 1929–1933 közötti nagy gazdasági világválságra a latin-amerikai régió országai gazdasági téren az importhelyettesítő iparosítás (IHI) stratégiájának bevezetésével válaszoltak. Az IHI erős állami részvétellel, protekcionista gazdaságpolitikát jelentett, célja volt, hogy megszabadítsa a latin-amerikai országokat a fejlett nyugati államoktól való függéstől; a korábban az Egyesült Államokból és Európából importált késztermékeket szerették volna saját erőből, otthon előállítani. Az ENSZ regionális bizottságaként 1948-ban létrejött *CEPAL*¹ (Comisión Económica para América Latina; Economic Commission for Latin America – ECLA) teoretikusai az ötvenes években új lendületet és tudományos alapot adtak az IHI stratégiájának. Az évtized végére azonban egyre látványosabbá vált, hogy a latin-amerikai gazdaságoknak nagyobb árat kell fizetniük a világgazdaságtól való elszigetelődésért, mint a nyersanyagexportőrként való integrálódásért. A CEPAL közgazdászai ismerték fel elsőként, hogy az IHI nem megszünteti, csak átalakítja a régió fejlett országoktól való függőségét, hiszen az iparosításhoz szükséges technológiát, know-how-t továbbra is Európából és az Egyesült Államokból kénytelenek beszerezni a latin-amerikai államok. A térség országainak GDP-jében ugyanakkor a hatvanas évek végére hasonló arányt képviselt az ipari termelés, mint a fejlett ipari országokban, komoly hátrányt jelentett viszont, hogy a drága, kevésbé hatékony, államilag támogatott latin-amerikai ipari termékek a nemzetközi piacon versenyképtelennek bizonyultak. A hazai piac szűkössége miatt természetes megoldásnak tűnt a regionális összefogás, aminek fő célja az volt, hogy piacot találjanak a Latin-Amerikában előállított ipari termékeknek. A Római Szerződés, illetve az EGK létrejötte további lendületet adott a folyamatnak, megvolt a követendő modell, aminek mentén a latin-amerikai országok kibővíthetik nemzeti piacaikat, kihasználhatják a méretgazdaságosság előnyeit, ugyanakkor fennmarad a védelem a harmadik országok által támasztott versennyel szemben. A CEPAL képviselői abban bíztak, hogy a regionális integráció új lökést ad majd az iparosításnak és stabilabb fejlődést biztosít, mint a régió kívüli államokkal való kereskedelem [Bulmer-Thomas 2003: 268–298]. Ezek az elképzelések motiválták a „régionalizmus” intézményi kereteinek létrejöttét a latin-amerikai régióban. A hatvanas-hetvenes évek integrációs tömörülései többnyire szubregionális törésvonalakat követtek: 1960-ban jött létre a *Közép-Amerikai Közös Piac* (Mercado Común Centroamericano – MCC, Central American Common Market – CACM), amely egyébként ezen első generációs törekvések között a legsikeresebbnek bizonyult; szintén 1960-ban írták alá a *montevideoi szerződést*, amely tíz dél-amerikai ország és Mexikó között irányozott elő *szabadkereskedelmi övezetet* (Asociación Latinoamericana de Libre Comercio – ALALC, Latin American Free Trade Association – LAFTA); majd 1969-ben az ALALC eredményeivel elégedetlen andoki országok (Bolívia, Chile, Kolumbia, Ecuador és Peru) aláírták a *cartagenai egyezményt*, amellyel létrejött az Andok-paktum (más néven Andok-cso-

¹ A CEPAL megalakulása fontos mérföldkövet jelentett Latin-Amerika gazdasági fejlődésében. Ez volt az első olyan fórum, ahol a térség közgazdászai megvitathatták a régió gazdasági kihívásainak legfőbb kérdéseit, megoldási javaslatokat dolgozhattak ki, és ahol szisztematikusan kezdték összeírni a Latin-Amerika gazdaságával kapcsolatos statisztikákat és egyéb adatokat. 1950-1963 között Raúl Prebisch argentin közgazdász töltötte be a szervezet főtítkári tisztségét.

port). E szerveződésnek talán legnagyobb eredménye az *Andoki Fejlesztési Társaság* létrehozása volt (hivatalosan 1970-ben kezdte meg működését), amely a külső segélyek hatékony felhasználását célozta, különös figyelmet fordítva a fejletlenebb országok (Bolívia, Ecuador) felzárkóztatására. A karibi országok részvételével 1973-ban jött létre a *CARICOM* (Karibi Közösség és Közös Piac, Caribbean Community and Common Market).

A latin-amerikai országok ezen első integrációs hullámának eredményei csekélyek, a kezdeti várakozások nem teljesedtek be. Ennek összetett politikai és gazdasági okait a következőkben jelöli meg a szakirodalom: a régió legtöbb országában ekkor tekintélyelvű katonai rezsimek voltak hatalmon, amelyek szigorú nemzetbiztonsági doktrínái regionális feszültségekhez vezettek (kiemelhető az argentin-brazil, illetve az argentin-chilei vetélkedés), ezzel összefüggésben alacsony szintű volt a regionális integráció melletti elkötelezettség. Ezt tovább súlyosbította, hogy az integrálódás pozitív és negatív hatásai rendkívül aránytalanul oszlottak meg a régió fejlettebb és fejletlenebb országai között, az egyenlőtlen kereskedelmi mérleg a tagállamok között több alkalommal súlyos politikai feszültségeket eredményezett. Akadályozta a régió belüli kereskedelem növekedését a regionális infrastruktúra hiánya is, illetve, hogy a vámok lebontását nem kísérte semmilyen monetáris harmonizáció. Külső tényezőként pedig megemlíthető, hogy ebben az időszakban az Egyesült Államok a gazdasági multilateralizmus szószólója volt és nem nézte jó szemmel a latin-amerikai alrégiók integrációs törekvéseit [IPES 2002: 31–32].

2. A LATIN-AMERIKAI ÚJ REGIONALIZMUS LEGÚJABB KIHÍVÁSAI

A nyolcvanas évek második felétől vált mind meghatározóbb folyamattá az ún. új regionalizmus (más szóval a regionalizmus második generációja), amelynek keretében szerte a világon új regionális integrációk jöttek létre. Ezek az 1950–1960-as évek tömörüléseihez képest új jegyekkel bírtak.²

Ez a folyamat Latin-Amerikában is érezte a hatását: a „régi regionalizmus” intézményei új lendületet kaptak (az Andok Paktum 1996 márciusától például *Andok Közösséggé* – Comunidad Andina de Naciones, CAN – vált), emellett 1991-ben, az argentin-brazil közeledés kicsúcsosodásaként létrejött a *Déli Közös Piac* (Mercado Común del Sur – Mercosur), amelynek alapító tagjai Brazília, Argentína, Uruguay és Paraguay voltak. A Montevideo székhellyel működő *Mercosur* a mai napig a legjelentősebb latin-amerikai integrációs tömörülés.

Az elmúlt közel két évtizedben több gazdasági válság (az 1994-es mexikói tequila válság, illetve az 1998–1999-es ázsiai és orosz válságok átgyűrűzése a régióba, majd a 2001–2002-es argentin válság) is nehezítette a régió belüli integrációs tömörülések mélyítését. A latin-amerikai régió, illetve a fentebb említett regionális tömörüléseken belüli kereskedelemben az elmúlt 15 évben a következő tendencia rajzolódott ki: a kilencvenes évek elejétől dinamikus növekedés tapasztalható a régió belüli kereskedelemben, ez a növekedés 1997-ben érte el a csúcsát, 1998–2002 között komoly visszaesést mutatott, 2003 óta pedig mintha újabb fellendülésnek lehetnénk tanúi,

² Erről lásd részletesebben: Lehoczki 2006.

de a legtöbb esetben még nem sikerült „visszahozni” az 1997–1998-as szintet [CEPAL 2006: 75]. Ezek a tendenciák érvényesek a régióon belüli kereskedelem volumenére és annak összexporthoz viszonyított arányára is, az egész latin-amerikai régiót vizsgálva és az egyes integrációs tömörüléseken belül is. A latin-amerikai regionális csoportosulásokon belüli kereskedelem 1997–1998-as megakadásának okait a következőkben kereshetjük: a régió legtöbb országában gazdasági instabilitás érezhető (legalábbis 2003-ig); az integrációk mélyítése rendkívül lassan halad (a nem vámjellegű akadályok nem látszanak csökkenni, a vámuniók létrehozása nem teljeseedik be); az integráció előnyei a legtöbb tömörülésben egyenlőtlenül oszlanak el a tagállamok között (belső aszimmetriák); a legtöbb helyen hiányzik a hatékony regionális infrastruktúra, a kereskedelmi akadályok lebontása mellett a tagállamok szinte semmilyen makroökonómiai harmonizációt nem hajtanak végre [UNCTAD 2005: 113]. A következőkben röviden összefoglaljuk az egyes latin-amerikai integrációs csoportosulások máig elért legfőbb eredményeit és bemutatjuk az előttük álló kihívásokat, rávilágítva arra, melyik tömörülésnek miben kell még „felzárkóznia”.

A Mercosur több mint 15 éves történetének legfőbb eredménye a szabadkereskedelmi övezet létrehozása, még ha egyes fontosabb szektorok (mint a gépjárművek vagy a cukoripar) ki is maradnak abból. Emellett a tagállamok a termékek 85%-ára alkalmazznak közös külső vámot. 1998-ban a Mercosur tagállamai összexportjuk 25,3%-át a többi tagállam piacán értékesítették, ez az arány 2002-re 11,4%-ra csökkent, és 2005-ben is csak 13,2%-ra sikerült visszatornázni. Intézményi struktúráját tekintve a Mercosur „fejletlennek” számít a többi latin-amerikai integrációs tömörülés mellett, alapvetően kormányközi döntéshozatal jellemzi, nincsen megfelelő végrehajtó szerve. Fontos eredménynek számít ugyanakkor, hogy 2006 decemberében *Luiz Inácio Lula da Silva* brazil elnök *Mercosur parlament* felállítását kezdeményezte. Az új szerv Montevideóban működik majd, 90 tagját a tagállamok nemzeti parlamentjeiből delegálják, tanácsadói funkcióval bír, és feladata a tagállamok törvényhozásának harmonizációja lesz [Latin American Weekly Report 2006. december 19.: 7].

Annak ellenére, hogy az 1997–2002 közötti, már-már a Mercosur végét jelentő belső krízist követően a 2003-ban beiktatott brazil és argentin elnökök új lendületet adtak a tömörülésnek, az integráció mélyülését, illetve a Mercosuron belüli kereskedelem dinamikus növekedését több tényező is gátolja. A Déli Közös Piac tagállamai között óriásiak a méretbeli és fejlődésbeli különbségek. Az elmúlt években komoly feszültségeket eredményeztek a tagállamok közötti kereskedelmi aszimmetriák. A kereskedelem koncentráltóságát mutatja, hogy 2003-ban például a teljes Mercosuron belüli kereskedelem 45%-át Brazília adta, míg a Mercosur piaca a brazil összexport mindössze 8%-át tette ki [UNCTAD 2005: 112]. A brazil gazdaság erős „túlsúlya” az integráción belül komoly ellentéteket szül: Argentína mindent megtesz ennek ellensúlyozására, legfőbb szószólója az új tagállamok felvételének. A két kisebb tagállam, Uruguay és Paraguay pedig az Egyesült Államok felé való közeledéssel, a szuperhatalommal folytatott bilaterális kereskedelmi tárgyalásokkal igyekeznek kompenzálni a Mercosuron belüli marginalizálódásukat. Tabaré Vázquez uruguayi elnök 2006 májusában kijelentette, hogy a „Mercosur inkább probléma, semmint megoldás Uruguay számára” [Idézi: Tussie 2006]. Egyelőre úgy tűnik, a kisebb tagállamokat nemigen vigasztalja a kereskedelmi aszimmetriák kiegyenlítése céljából 2005-ben beindított *Strukturális Konvergencia Alap*. Uruguay elszigetelődését mutatja, hogy a 2007.

január 18–19-én Rio de Janeiro-ban megtartott – kétévente esedékes – államfői találkozón egyedül az uruguayi elnök nem képviseltette magát személyesen, válaszul arra, hogy az előkészítő találkozón az argentin és a brazil külügyminiszter nem mutatkoztak készségesnek azzal kapcsolatban, hogy az államfői csúcson felvegyék a napirendi pontok közé a kereskedelmi aszimmetriák kezelésének kérdését [Latin American Weekly Report 2006. december 19.: 7]. Emellett a Mercosur vitarendezési mechanizmusának gyengeségét bizonyította, és újabb belső törésvonalat jelentett, hogy 2007 januárjában a hágai nemzetközi bíróságnak kellett ítélnie egy Argentína és Uruguay közötti, az Uruguay folyó partján építendő cellulózüzemmel kapcsolatos vitában [Latin American Weekly Report 2007. január 25.: 6].

Az Andok Közösség tagállamai között – szemben a Mercosurral – minden szektorra kiterjedően megvalósult a szabadkereskedelmi övezet. Az integráció tagjai emellett közös standardokat is hoztak a szolgáltatások kereskedelme, a befektetések és a szellemi tulajdonjogok védelme területén. A latin-amerikai régió belül a CAN rendelkezik a legelőrehaladottabb, legfejlettebb intézményi infrastruktúrával: az Általános Titkárság közvetlen kapcsolatban áll az elnöki és miniszteri szintű döntéshozó szervekkel, az Andok Közösség Bírósága dönt a tagállamok közötti vitás kérdésekben, az Andoki Parlament pedig közvetlenül választott képviselőkből áll. Az Andoki Fejlesztési Társaság Latin-Amerika vezető fejlesztési bankja, tagjai között szerepelnek a Mercosur, a Közép-Amerikai Közös Piac, a CARICOM tagállamai, és Spanyolország is. A strukturális egyenlőtlenségek enyhítésére, valamint az alrégió társadalmi kohéziójának erősítésére hozták létre a Társadalmi Fejlesztés Integrált Tervét. A közös vámpolitika terén azonban a Mercosur az előrehaladottabb, a közös külső vám bevezetése csak vontatottan halad előre az Andok országaiban. A CAN a régió belüli kereskedelem arányában is elmarad a Mercosurtól: 1998-ban a tagállamok összexportjuk 14,2%-át értékesítették a többi tagállam piacán, 2005-re viszont ez az arány már a 10%-ot sem érte el [CEPAL 2006: 82–83]. A Mercosurhoz hasonlóan az Andok Közösség integrációját is nehezíti a tagállamok közötti aszimmetrikus kereskedelem, illetve a tagok eltérő mértékű függése a közösség piacától. 2003-ban a dél-amerikai szubkontinens legszegényebb állama, Bolívia mutatta a legerősebb függőséget a CAN piacától (összexportja 27%-át értékesítette itt), ugyanakkor a tömörülés fejlettebb tagjai – Kolumbia, Venezuela és Ecuador – adták az Andok Közösség belső kereskedelmének 80%-át [UNCTAD 2005: 112]. Az elmúlt évek eseményei – Kolumbia és Peru kereskedelmi egyezménye az Egyesült Államokkal, Venezuela kilépése a közösségből, illetve Bolívia és Ecuador belpolitikai instabilitása – kapcsán az immár négytagú (Bolívia, Kolumbia, Ecuador és Peru) CAN jövője tűnik jelenleg a legbizonytalanabbnak a régióban.

A Közép-Amerikai Közös Piac országai között a szabad kereskedelem – egyes termékeket, főként mezőgazdasági árucikkeket kivéve – az ezredfordulóra valósult meg. A tömörülés fontos eredménye, hogy az átlagosan 6% körüli külső vám a termékek 95%-át fedi le. 2003-ban az integráción belüli kereskedelem a tagállamok összexportjának 18%-át adta. Intézményi kereteit tekintve az MCC – az Andok Közösséghez hasonlóan – jelentős eredményeket tud felmutatni, az ún. Közép-amerikai Integrációs Rendszer végrehajtó intézményeket, közép-amerikai parlamentet (Parlacen) és bíróságot is takar. A *Parlacen* gyökerei az 1970–1980-as évek közép-amerikai polgárháborúi (El Salvador, Nicaragua és Guatemala) eszkalálódásának megfékezését

célzó *Contadora-csoportig*³ nyúlnak vissza. A közép-amerikai országok elnökei 1986-ban döntöttek a Parlacen megalakításáról, és 1991-ben, Guatemala városban hozták azt létre. Ez a szerv Costa Rica kivételével a közép-amerikai országok és a Dominikai Köztársaság (amely különleges megfigyelő státusszal bír) legfőbb politikai fóruma, amelynek elsődleges célja a regionális integráció segítése. A tagállamonként 20 közvetlenül választott képviselőt ötévente delegálják.⁴

A Közép-Amerikai Közös Piac 2001-ben hozta létre a Társadalmi Integráció Titkárságát, amelynek legfőbb feladata, hogy segítse az alrégiót az ENSZ által megfogalmazott ún. Millenniumi Fejlesztési Célkitűzések teljesítésében. A még 1960-ban létrejött *Közép-Amerikai Bank a Gazdasági Integrációért* (Banco Centroamericano de Integración Económica - BCIE; Central American Bank for Economic Integration - CABEL) a tagállamok versenyképességének fejlesztését, illetve a szegénység elleni küzdelmet tűzte ki célul. 1992 óta a régió kívüli országok is teljes jogú tagként csatlakozhatnak a bankhoz.⁵

A CARICOM államfőinek 1989-ben, Grenadán megrendezett tizedik találkozásán a változó világgazdasági körülményekre válaszul az integráció mélyítéséről döntöttek, és ez vezetett a *Karibi Egységes Piac és Gazdaság* létrehozásának tervéhez. Ennek teljes megvalósulása 2008-ra várható, a tagállamok gazdaságpolitikájának harmonizációjával, és valószínűleg közös valuta bevezetésével (az egységes piac 2006. július 3.-a óta 12 tagállam között működik).⁶ A tagállamok közötti vitás kérdések rendezésére 2005-ben létrehozták a *Karibi Bíróságot*. A latin-amerikai integrációs tömörülések közül a közösség a tagállamok közötti kereskedelem összexporthoz viszonyított magas arányával (2005-ben 28,1%) tűnik ki. Az elmúlt években a CARICOM belső kereskedelmének volumene jóval gyorsabban nőtt, mint a közösségen kívüli országokba irányuló export [CEPAL 2006: 86].

Az egyes regionális tömörülések belső fejlődése mellett az utóbbi években elszaporodtak az egyes latin-amerikai országok és a régió belüli integrációs szervezetek, valamint a latin-amerikai országok közötti bilaterális szabadkereskedelmi egyezmények.⁷ Ez a jelenség a latin-amerikai új regionalizmus fontos jellemzője, és amint azt a későbbiekben látni fogjuk, kiegészül a térségbeli országok és integrációs szervezetek térségen kívüli országokkal és tömörülésekkel kötött szabadkereskedelmi egyezményeivel. Az eltérő liberalizációs programok, preferenciák és normák növekvő száma miatt a szakirodalom „virtuális spagettis tál” kialakulásáról ír Latin-Amerikában, arra utalva, hogy az egymást átfedő egyezmények sokasága egyre átláthatatlanabb és

3 A Contadora-csoport első találkozására 1983 januárjában került sor, Kolumbia, Mexikó, Panama és Venezuela részvételével. Elsődleges céljuk az volt, hogy tárgyalásos úton megakadályozzák a közép-amerikai konfliktus eszkalálódását, és stabilizálják a régiót.

4 A Parlacen hivatalos honlapja: <http://www.parlacen.org.gt>

5 Ezzel a lehetőséggel eddig Mexikó, a Kínai Köztársaság, Argentína, Kolumbia és Spanyolország éltek. Forrás: a bank hivatalos honlapja: <http://www.bcie.org/english/paises/index.php>

6 A Karibi Egységes Piac és Gazdaság hivatalos honlapja: <http://76.162.14.12/content2/csme/history/csme.shtml>

7 A latin-amerikai régió legfontosabb "belső" kereskedelmi egyezményei: 2001. Chile - Közép-Amerikai Közös Piac; Mexikó - El Salvador - Guatemala - Honduras, CARICOM - Dominikai Köztársaság. 2002. Costa Rica - Trinidad és Tobago, Chile - Kuba. 2003. Mercosur - Peru, CARICOM - Costa Rica, Mexikó - Uruguay. 2004. Mercosur - Kolumbia - Ecuador - Venezuela; CARICOM - Costa Rica, Uruguay - Mexikó. 2005. Mercosur - Mexikó, Mercosur - Venezuela. Forrás: Tussie 2006: 12 és CEPAL 2006: 78.

kibogozhatatlanabb rendszerré válik [IPES 2002: 42]. A „szabadkereskedelmi egyezmény-túladagolás” [Tussie 2006: 3] fontos hátrányaként tartják számon a magas adminisztrációs költségeket is.

A latin-amerikai régió belüli összefogás irányát – különösen a dél-amerikai szubkontinensen belül – komolyan befolyásolja az elmúlt években a latin-amerikai politikai életben kibontakozó baloldali fordulat. Bár a Latin-Amerikában jelenleg hatalmon lévő baloldali és/vagy populista elnökök csoportja távolról sem egységes, közös külpolitikai prioritásuk a regionális összefogás, a latin-amerikai egység megvalósításában látják ugyanis a régió világpolitikában való hatékonyabb szerepvállalásának, és persze az Egyesült Államokkal szembeni latin-amerikai pozíció erősítésének a garanciáját. A „bolivari álom” megvalósításának első számú építője az 1998 óta hatalmon lévő venezuelai *Hugo Chávez*. Chávez 2006 tavaszán jelentette be, hogy Venezuela kilép az Andok Közösségből, arra hivatkozva, hogy a közösség kiüresedett, miután Kolumbia és Peru tárgyalásokba kezdett az Egyesült Államokkal szabadkereskedelmi egyezményről. Ezt követően 2006. július 4-én Chávez aláírta a Mercosurhoz való csatlakozási egyezményt. A megállapodás értelmében Venezuelának négy éven belül kell a Mercosur külső tarifáihoz igazodnia, a három legnagyobb tagország – Brazília, Argentína és Venezuela – között 2012-re tűzték ki a szabadkereskedelmi övezet létrehozását [Latin News Daily 2006. július 04.]. A 2006 júliusában, Cordobában tartott Mercosur-találkozón a házigazda argentin elnök, *Néstor Kirchner* nyitóbeszédében két másik latin-amerikai országot is meghívott a Mercosurba: Bolíviát (jelenleg a CAN teljes jogú, és a Mercosur társult tagja, emellett Chávez egyik legfőbb szövetségese a régióban) és Mexikót [Latin American Weekly Report 2006. július 25.: 1] (Mexikó jelenleg megfigyelői státusszal bír a Mercosurban).

A venezuelai elnök az Egyesült Államok által javasolt *Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet* (Área de Libre Comercio de las Américas – ALCA, Free Trade Area of the Americas – FTAA) ellensúlyozására, a neoliberális gazdaságpolitikai elvek visszaszorításának céljával indítványozta – Fidel Castróval közösen – a *Bolivari Alternatíva Amerika számára* (Bolivarian Alternative for the Americas, ALBA) létrehozását. Az ALBA keretében aláírt első megállapodás a 2004. decemberi, Kuba és Venezuela közötti „népi kereskedelmi egyezmény” (Tratado de Comercio de los Pueblos) volt, amihez harmadikként Bolívia is csatlakozott 2006. április 29-én. Ezek a megállapodások az egyes államok komparatív előnyei szerinti kereskedelmet barter formában kívánják erősíteni. A tagállamok által élesen elutasított szabadkereskedelmi egyezményekkel szemben ezek a megállapodások a politikai, gazdasági, társadalmi együttműködésre helyezik a hangsúlyt, fontos célkitűzésük a szegénység visszaszorítása, a társadalomból kirekesztetteknek – a neoliberális gazdaságpolitika veszteséinek – megsegítése. *Raphael Correa* 2006. novemberében megválasztott ecuadori elnök 2006 decemberében látogatást tett Caracasban, ahol Chávezzel közös nyilatkozatot adtak ki, amelyben támogatják a latin-amerikai integráció ALBA-n keresztüli megvalósulását, illetve megerősítik együttműködésüket az energiapolitika terén [Venezuelan and Ecuadorian Presidents Seal Friendship with Joint Declaration. 2006. december 22.]. 2007. januárjában pedig *Daniel Ortega* nicaraguai elnök jelezte csatlakozási szándékát az ALBA-hoz. Az energiapolitika egyébként központi eleme Chávez regionális politikájának; ezt bizonyítja a Petrosur és a

Petrocaribe⁸ létrejött, amely csoportosulások a latin-amerikai regionális együttműködés új dimenziójaként értelmezhetőek.

A venezuelai elnök ezen kezdeményezéseivel párhuzamosan kezd kibontakozni egy az egész dél-amerikai kontinensre kiterjedő regionális összefogás, amely az Andok Közösség és a Mercosur összeolvadását jelentené, Chile, Guyana és Suriname csatlakozása mellett. Több ibero-amerikai, összamerikai, és közép-amerikai csúcson volt már túl az amerikai kontinens, amikor 2000. augusztus 31. és szeptember 1. között Brasiáliában megrendezték a dél-amerikai államfők első találkozóját. Ezen a találkozón bonthatkozott ki egy esetleges dél-amerikai – és nem latin-amerikai! – integráció terve, a résztvevők emellett közös javaslatot fogadtak el a közlekedési infrastruktúra, az energia és a telekommunikáció terén. *Fernando Henrique Cardoso* akkori brazil elnök nagyon lelkesen támogatta a dél-amerikai összefogást, célja volt, hogy országutat építve – Perun és Bolívián keresztül – kijusson a Csendes-óceánhoz, illetve egy esetleges dél-amerikai integráció vezetőjeként egyértelmű legyen Latin-Amerika második legnagyobb gazdaságával, Mexikóval szembeni fölénye. A brazilok emellett javítani kívánták tárgyalási pozíciójukat az Egyesült Államokkal és az Európai Unióval szemben, valamint a WTO-n belül [Gudynas 2006: 2]. A találkozó végén kiadott brasíliai nyilatkozatban megfogalmazott célkitűzések alapvetően kereskedelmi jellegűek voltak, a résztvevők abban bíztak, hogy a dél-amerikai régió belüli kereskedelem fellendítése segíteni fogja az egyes nemzetgazdaságok fejlődését. Két évvel később, 2002. július 26–27-én került sor a dél-amerikai elnökök második találkozására az ecuadori Guayaquilben. Az itt elért szerény eredményeket az magyarázza, hogy a dél-amerikai országok ekkortájt az ALCA/FTAA tárgyalásaira koncentráltak, illetve 2001 decemberében kezdődtek meg a WTO keretein belül a Dohai forduló tárgyalásai, amelyek az iparilag fejlett országokkal való kereskedelmi lehetőségek felé irányították a dél-amerikaiak figyelmét [Gudynas 2006: 5]. A dél-amerikai összefogást erősítette ugyanakkor, hogy 2003-ban a Mercosur „kifelé fordult”, szabadkereskedelmi egyezményt írt alá több dél-amerikai országgal (Peruval, Kolumbiával, Ecuadorral és Venezuelával). 2004 decemberében a volt inka birodalom központjában, Cuzco-ban tartották a dél-amerikai államfők harmadik csúcstalálkozóját, ahol a résztvevők megállapodtak a *Dél-Amerikai Nemzetek Közösségének* (Comunidad Sudamericana de Naciones – CSN, South American Community of Nations – SACN) létrehozásáról. A közösség életrehívásának legfőbb szószólói a brazil Lula da Silva és a perui *Alejandro Toledo* elnökök voltak. A perui elnök egy új ország születéséről beszélt, amely egy nap közös valutával, parlamenttel és útlevéllel rendelkezik majd [BBC News 2004. december 9.]. A közösség működésének három pillére a következő: a) a tagállamok közötti politikai, szociális és kulturális együttműködés olyan témákban, mint a demokrácia, a regionális biztonság, a korrupció vagy az illegális drogkereskedelem elleni harc, b) a kereskedelmi és gazdasági integráció, c) a fizikai infrastruktúra fejlesztése a *Regionális Dél-Amerikai Infrastruk-*

8 2004-ben, az Iguazú-ban megrendezett Mercosur csúcson a venezuelai és az argentin elnök egyezményt írtak alá a Petrosur létrehozásáról, amely a dél-amerikai állami olajvállalatok szövetségét jelenti és célja a természetes erőforrások állami ellenőrzése. A Petrocaribe Venezuela és a karibi országok között 2005 júniusa óta működő olajszövetség, amelynek keretében a venezuelai olajat kedvezményes feltételek mellett vásárolhatják meg a csatlakozó karibi országok. A bolivari alternatíva egyik végcélja egy regionális olajvállalat, a Petroamerica létrehozása.

túra Integrációs Kezdeményezésén (Iniciativa Integración de la Infraestructura Regional Sudamericana – IIRSA) keresztül [Cienfuegos Mateo 2006]. Az ambiciózus célkitűzés értelmében tehát nem egyszerűen a résztvevők közötti szabadkereskedelmi övezetről van szó, hanem az Európai Unió modelljét követve geopolitikai integráció létrehozásáról. Megvalósulása esetén a Dél-Amerikai Nemzetek Közössége az EU és a NAFTA után a világ harmadik legnagyobb gazdasági blokkjává válhatna. A közösség tervének megfogalmazásával párhuzamosan persze megszólaltak az első kritikák is, miszerint egy ilyen csoportosulás elsősorban brazil érdekeket szolgálna, és az Andok Közösség, valamint a Mercosur egyesítése előtt talán azok belső problémáit kellene orvosolni.

Látnunk kell, hogy a fentebb kifejtett chávez-i Latin-Amerika politika mellett az elmúlt években más fontos „külső” események is hatottak a CSN/SACN fejlődésére. 2005 novemberében, az argentin Mar del Plata-ban tartott összamerikai csúcson látványosan kudarcot vallott a Washington által javasolt ALCA/FTAA terve. A Mercosur akkori tagállamai mellett Venezuela volt az Alaszkától Tűzföldre terjedő szabadkereskedelmi övezet legfőbb ellenzője. Ez a fejlemény egyfelől esélyt jelenthetett a dél-amerikai közösség fejlődésének, másfelől rámutatott a szubkontinens országainak megosztottságára, az alrégió több állama – Chile, Peru és Kolumbia – ugyanis támogatta az ALCA tervét [Gudynas 2006: 10], és nem értettek egyet szomszédaik ellenállásával.

2006. december 8–9-én, a bolíviai Cochabambában rendezték meg a Dél-Amerikai Nemzetek Közösségének következő találkozóját. A találkozó talán legfontosabb témája a tagállamok közötti aszimmetriák elsimítása volt, a konvergencia erősítése; ezt jelzi, hogy a csúcstól a bolíviai elnök dél-amerikai kollégáinak címzett nyílt levelében Állandó Konvergencia Bizottság felállítását javasolta. A találkozón a dél-amerikai vezetők megegyeztek egy riói székhelyű szakértői csoport felállításáról, amelynek feladata az lesz, hogy megvizsgálja egy dél-amerikai unió, illetve egy dél-amerikai parlament létrehozásának a lehetőségét. A regionális infrastruktúra fejlesztésével kapcsolatban Chávez – aki egyébként erősen kritizálta a kézzelfogható eredmények hiányát, és „politikai viagráért” kiáltott – egy dél-amerikai gázvezeték építésének a tervét sürgette, míg az ecuadori elnök olyan szárazföldi és vízi kereskedelmi út megépítését javasolta, amely összekötné a brazil őserdőket Ecuador csendes-óceáni partjaival, és ily módon alternatív „Panama-csatornaként” működhetne [The Associated Press 2006. december 09.]. A Cochabambában elfogadott dokumentum összességében kevés konkrét eredményt tartalmaz.

Bár a CSN kontúrjai kibontakozóban vannak, a közösség jövője bizonytalan. A dél-amerikai összefogás terve felfogható egyfajta „előre menekülésként” a Mercosur és az Andok Közösség belső problémái elől. Kérdés persze, hogy mennyiben jelenthet megoldást a belső gondokkal küszködő dél-amerikai tömörülések számára egy az egész szubkontinens magában foglaló, az Európai Unió példáját követő összefogás. És persze a jelenleg sem a Mercosurban, sem a CAN-ben részt nem vevő, ugyanakkor a latin-amerikai gazdaságok számára modell értékű Chile integrációja is nehézségekbe ütközhet. A közösség működése ugyan pozitív hatással lenne Chile nyersanyagokhoz és energiához való hozzáférésére, ugyanakkor a chilei gazdaság – dél-amerikai társaihoz viszonyított – kiemelkedő nyitottsága [Cardona 2005], valamint az ország feszült kapcsolatai Bolíviával nehezíthetik az integrációt.

Annyi biztos, hogy a regionális nagyhatalom Brazília – amely durván 50%-át adja a szubkontinens területének, lakosságának és GDP-jének – pozíciója és elkötelezettsége komoly befolyással bír majd a dél-amerikai közösség jövőjére. Másik fontos tényező, hogy a Mercosur és az Andok Közösség, illetve az egyes dél-amerikai országok a közeljövőben hogyan viszonyulnak a más integrációkkal vagy országokkal folytatott kereskedelemhez, legyen szó latin-amerikai vagy Latin-Amerikán kívüli szereplőkről. A CEPAL által javasolt „nyitott regionalizmus” útján ugyanis az elmúlt évtizedben számos kereskedelmi egyezmény jött létre dél-amerikai országok és külső szereplők – első sorban Mexikó és az Egyesült Államok – között. A dél-amerikai közösség elmúlt évekbeli fejlődését komolyan befolyásolta a más régiókkal való együttműködés; a régió belüli integrálódás mellett a dél-amerikai országok számára rendkívül fontos a fejlett országok, illetve a feltörekvő fejlődők piacán való megjelenés, az ezekben rejlő lehetőségek kiaknázása, ami sokszor versenyhelyzetet teremt a térség országai között.

Az egyes latin-amerikai tömörülések jövőjét tehát nem vizsgálhatjuk önmagukban, mivel a más régiókkal fenntartott kereskedelmi és egyéb gazdasági kapcsolatokkal összefüggésben kell őket értelmezni. Ahhoz, hogy teljes képet kapjunk a latin-amerikai regionalizmus jövőjéről, ki kell térnünk arra, hogy az egyes latin-amerikai integrációk és országok hogyan viszonyulnak, milyen kapcsolatban állnak a régió kívüli egyéb tömörülésekkel és országokkal.

3. A HARMADIK GENERÁCIÓ – INTERREGIONALIZMUS

A WTO létrejötte, és különösen a Dohai forduló tárgyalásainak megkezdése óta a kereskedelmi egyezmények „proliferációjának” lehetünk tanúi. Fejlett és fejletlen államok egyaránt aktív részesei ennek a folyamatnak, aminek következtében számos Észak-Dél, illetve Dél-Dél kereskedelmi egyezmény jött létre, nemegyszer interregionális, azaz régiók közötti alapon. Napjainkban a szakirodalom a regionalizmus immár harmadik generációjának felemelkedését emlegeti, aminek keretében a régiók globális szereplőként lépnek fel. E szerint a nemzetközi kapcsolatok legfontosabb szereplői továbbra is az államok maradnak, de szélesebb regionális keretek között, így a nemzetközi kapcsolatok fontos fórumává válik a régiók közötti kapcsolat, az interregionalizmus. A multiregionalizmus elképzelése egyfajta globális regionalizáción alapuló világrendet vetít előre, amelyben szisztematikus kapcsolatok jönnének létre a világban működő regionális szervezetek között, amely végső soron a globális kormányzás hatékony formáját adhatja [Van Langenhove–Costea–Gavin 2004]. Ezt a jövőképet vetítette előre *Guy Verhofstadt* 2001 szeptemberében tett kijelentése, miszerint a jelenlegi G8-at egy kielégítőbb regionális reprezentációt mutató G8-ra kellene lecserélni, amelynek keretében egyenlő pozícióból tárgyalhatnának az EU, az Afrikai Unió, a Mercosur, az ASEAN és a NAFTA képviselői [Idézi: Söderbaum–Van Langenhove 2004: 250].

Míg a regionalizmus első két generációjánál a hangsúly az adott régió belüli integráció erősítésén volt, a harmadik generációs integráció a régió kívüli kapcsolatokat, a más régiókkal való harmonizációt is magában foglalja. A regionalizmus ezen hullámában tehát az egyes régiók „kifelé tekintenek”, különböző tematikájú

megállapodásokat kezdeményeznek más régiókkal. Kezdetben az Európai Unió volt ennek a jelenségnek a „vezetője”, de ma már több kontinens integrációs tömörülései – többek között az ASEAN és a Mercosur – is egyre aktívabbak a más régiókhöz való közeledésben [Van Langenhove–Costea 2005]. A következőkben ezen tendenciák tükrében vizsgáljuk az egyes latin-amerikai regionális tömörülések interregionális kapcsolatrendszerét. Előjáróban fontos kiemelni, hogy távolról sem beszélhetünk egységes latin-amerikai mintáról e tekintetben: az egyes regionális csoportosulások (Mercosur, Andok Közösség, Közép-Amerikai Közös Piac, Karibi Közösség) számára eltérő fontosságúak a többi régiók, így különböző stratégiákat követnek régión kívüli kapcsolataikban. Ezen stratégiák az adott integrációs tömörülés földrajzi elhelyezkedése, legfőbb exporttermékei és külkapcsolatai mentén alakulnak. Fontos kiemelni emellett Mexikó és Chile helyét és szerepét ebben a rendszerben: ez a két fontos latin-amerikai ország semelyik latin-amerikai tömörülésnek sem teljes jogú tagja, ugyanakkor rendkívül kiterjedt „extra-regionális” kapcsolatrendszerrel rendelkeznek.

3.1. AZ EGYESÜLT ÁLLAMOK ÉS LATIN-AMERIKA KERESKEDELMI KAPCSOLATAI – MERRE TOVÁBB AZ ALCA/FTAA KUDARCA UTÁN?

A latin-amerikai régió legfontosabb külkereskedelmi partnere az Egyesült Államok, 2003-ban Latin-Amerika összkereskedelméből 48% jutott az USA-ra. Érdekes azonban rámutatni a régió belüli különbségekre ezzel kapcsolatban: míg Mexikó összexportjának – természetesen a NAFTA működésének eredményeként – több, mint 85%-a irányul az Egyesült Államok piacára, a közép-amerikai országok esetében ez az arány átlagosan 50–60% körül mozog. Ehhez hasonlóan a CARICOM tagállamai exportjának 52,2%-a megy az Egyesült Államokba, ezt is felülmúlja azonban Venezuela függősége az USA piactól (58,8%), ami főként az olajszállításoknak köszönhető. Kolumbia és Peru ennél jóval kisebb arányban értékesítik termékeiket az USA-ban (41,8% és 30,4%), a sort pedig a Mercosur alapító tagjai zárják (Uruguay 22,4%, Brazília 19%, Argentína 10,8%, Paraguay 32%) [CEPAL 2006: 27].

Az *Összamerikai Szabadkereskedelmi Övezet* tervét George H. W. Bush 1990-ben indította el, majd az 1994-ben Miami-ban megrendezett összamerikai csúcson Bill Clinton amerikai elnök vezényletével új lendületet kapott. 1998 márciusában San Joséban a nyugati félteke államainak miniszteri szintű találkozásán 2005-re tűzték ki a szabadkereskedelmi övezet létrehozását célzó tárgyalások befejezését. A tárgyalások azonban 2004 tavaszán megrekedtek, és – ahogyan arról korábban már szó volt – 2005 novemberében nyíltan kimondatott az amerikai kontinens 34 államára kiterjedő szabadkereskedelmi övezet kudarca.

Az Egyesült Államok rugalmasan reagált erre a fejleményre, és bilaterális szintű kereskedelmi tárgyalások megkezdésével vagy korábbiak folytatásával igyekszik pozícióját erősíteni a térségben. A közép-amerikai országok 2004-ben szabadkereskedelmi egyezményt írtak alá az Egyesült Államokkal, amihez a Dominikai Köztársaság még ugyanebben az évben csatlakozott. A tagállamok közül egyedül Costa Rica nem ratifikálta még az egyezményt. A *Közép-amerikai Szabadkereskedelmi Övezet* – a Dominikai Köztársasággal (CAFTA-DR vagy DR-CAFTA) a NAFTA modelljét követő

szabadkereskedelmi övezetet kíván megvalósítani. Az Egyesült Államok emellett 2003-ban szabadkereskedelmi egyezményt kötött Chilével, 2005-ben Peruval, 2006-ban pedig Kolumbiával [CEPAL 2006: 78]. Úgy tűnik tehát, az USA arra törekszik – a legkevésbé sem eredménytelenül –, hogy bilaterális kereskedelmi egyezményekkel „körbekerítse” a Mercosur országait Dél-Amerikában, így próbál „elébe menni” egy brazil vezetésű egyesült Dél-Amerika létrejöttének.

George W. Bush 2007. márciusi latin-amerikai körútja pedig arra is felhívja a figyelmet, hogy Washington egyre határozottabb prioritásává válik az általa „destabilizáló, negatív erőként” definiált Hugo Chávez latin-amerikai befolyásának visszaszorítása, amihez az egyre mérsékeltebbé váló, a kezdeti éles USA-ellenes retorikájától messze távolodó brazil elnököt igyekeznek szövetségesként megnyerni. Washington a 2007-es évet *a kötelezettség és összekapcsolódás* („engagement”) éveként emlegeti Latin-Amerikával kapcsolatban, feltehetően az elmúlt években a latin-amerikai társadalmakban tapasztalható egyre erősebb USA-ellenséget kívánja ezzel kompenzálni. Az amerikai elnök az új, pozitív partnerség kiépítését célzó latin-amerikai körútja során Brazíliában, Uruguay-ban, Kolumbiában, Guatemalában és Mexikóban tett látogatást. Washington új image építésébe kezdett Latin-Amerikában: mérsékeltebb, tárgyalásra hajló, a szociális kérdésekre nagyobb hangsúlyt fektető politikába fogott. A körút eredményeként amerikai-brazil bilaterális megállapodás született alternatív üzemanyagforrások (bio-etanol) közös fejlesztéséről – természetesen az olajtól való függőség csökkentését célozva. Lula da Silva március 31-én viszonzta az amerikai elnök látogatását Camp Davidben. A venezuelai elnök – aki egyébként Bush látogatásával párhuzamos körutat tett Argentínában és Bolíviában – „erkölcstelennek” bélyegezte azt a törekvést, hogy élelmiszert (cukornádat) kívánnak üzemanyaggá alakítani. Ezek az események nyilvánvalóan feszültségekhez vezetnek a Mercosuron belül, mint ahogyan az is, hogy Uruguay szabadkereskedelmi tárgyalásokba kíván bocsátkozni az Egyesült Államokkal [Latin American Weekly Report 2007. március 29.: 3].

A legfontosabb dél-amerikai regionális tömörülés, a Mercosur jövője szempontjából tehát rendkívül fontos kérdés, hogy hogyan alakulnak a továbbiakban a brazil-amerikai kapcsolatok, kilép-e Uruguay a szervezetből az USA-val kötendő szabadkereskedelmi egyezmény kedvéért, és nő-e a belső szakadék a Venezuela-Argentína tengely és a többi tagállam között?

3.2. AZ EURÓPAI UNIÓ KERESKEDELMI KAPCSOLATAI AZ EGYES LATIN-AMERIKAI ALRÉGIÓKKAL

A 2000–2005 közötti időszakban az EU részesedése Latin-Amerika exportpiacából gyakorlatilag stagnált, 11%-ról 12%-ra nőtt, ami jóval alacsonyabb arány az Egyesült Államokéhoz képest, de még a régió belüli kereskedelem arányától is elmarad. A latin-amerikai régió egyes országait vizsgálva azt látjuk, hogy míg Brazília és Chile számára az Unió az első számú piac (exporttermékeik 29%, illetve 25%-át szívja fel az EU), Mexikó, Venezuela és Panama kivételével a közép-amerikai országok külkereskedelmében elenyésző arányt képvisel [CEPAL 2006: 30]. Ugyanakkor az Unió a Latin-Amerikába érkező fejlesztési segélyek 55%-át adja, emellett az Unió államai az első számú befektetők a térségben (2005-ben 62 milliárd dollárt ért el az uniós befektetések összege). A legfőbb európai befekte-

tők Latin-Amerikában a britek, a franciák, a németek, a spanyolok és az olaszok [Ortutay 2006: 21–22].

A kilencvenes években abszolút értékben jelentős volumenbeli növekedés volt tapasztalható a latin-amerikai országok és az EU tagállamok közötti kereskedelemben. Ez alapvetően két fontos okra vezethető vissza: Spanyolország és Portugália EU-tagságára, illetve a nyolcvanas évek adósságválságának kezelésére bevezetett strukturális reformokra, amelyek a latin-amerikai országok gazdasági liberalizációjával kívánták integrálni a régiót a világgazdaság rendszerébe. Ugyanakkor annak ellenére, hogy 1990–2001 között a két régió kereskedelmi kapcsolatainak volumene megsokszorozódott, az EU tagországok részesedése csökkent a latin-amerikai kereskedelemben. Ez a latin-amerikai régión belüli kereskedelem növekedésével, illetve az Egyesült Államok és az ázsiai országok kereskedelmi jelenlétének növekedésével magyarázható [Drexler 2004: 66–67].

Az EU Latin-Amerikával szembeni kereskedelempolitikájának fontos vonása, hogy Brüsszel alapvetően az egyes latin-amerikai alrégiókat lefedő kereskedelmi blokkokkal tárgyal. Az EU-Mercosur kapcsolatok a kilencvenes években az interregionalizmus „iskolapéldájának” számítottak. Ebben az időszakban a Mercosur számára első számú kereskedelmi és befektetési partner volt az Unió, megelőzve az Egyesült Államokat. Mindezek ellenére az EU-Mercosur kapcsolatok nem elsősorban gazdasági érdekeken alapultak, hanem sokkal inkább a két régió közötti történelmi, társadalmi és kulturális kapcsolatok jelentették az együttműködés alapját. A két tömörülés 1995. szeptember 15-én politikai párbeszédéről szóló nyilatkozatot adott ki (amely kitért a bevándorlás, a demokrácia, az emberi jogok, a környezetvédelem, stb. témaköreire), majd pontosan három hónappal később Madridban aláírták az *EU-Mercosur Interregionális Együttműködési Keretegyezményt* [Sanchez Bajo 1999: 927–941]. A két régió 1999 óta tanácskozik szabadkereskedelmi övezet létrehozásáról (eredetileg 2003-ra, majd 2004 októberére tűzték ki a megvalósítást), de a tárgyalásokat máig nem sikerült lezárni. Az Unió és a Mercosur kereskedelmi kapcsolataiban a legfőbb konfliktusforrást a „klasszikus” Észak-Dél megosztottság adja, főleg, hogy az EU-ba irányuló Mercosur-export jelentős részét mezőgazdasági termékek teszik ki.

A Mercosuron kívül Chile és Mexikó uniós kapcsolataira kell külön kitérnünk. Chile – a világ egyik legnyitottabb gazdaságaként – 2002-ben társulási megállapodást és szabadkereskedelmi egyezményt írt alá az EU-val, utóbbi 2003-ban lépett életbe. A dél-amerikai ország célja, hogy versenyképes maradjon legfőbb kereskedelmi partnere piacán. Chile szempontjából tehát egy Mercosur-EU szabadkereskedelmi egyezmény veszélyeztetné megszerzett pozícióját az Unió piacán. Annak ellenére, hogy Mexikó külkereskedelmében az EU messze nem szerepel akkora súllyal, mint Chile esetében, a NAFTA tagállam hagyományosan fontos kereskedelmi partnere az EU-nak Latin-Amerikában, és stratégiaileg fontos piac az uniós exporttermékek számára. Az EU és Mexikó már 1999 novemberében lezárták a szabadkereskedelmi tárgyalásokat, a szabadkereskedelmi egyezmény pedig 2000. július 1-jén lépett életbe (az Unió első transz-atlanti szabadkereskedelmi megállapodásaként). Nem sokkal ezután, 2000 októberében az 1997-ben aláírt ún. *globális megállapodás* is életbe lépett, amely a gazdasági partnerség mellett politikai együttműködést is előírányoz.

2006. május 10–12. között Bécsben rendezték meg a negyedik EU-Latin-Amerika csúcsot,⁹ a két kontinens hatvan országa állam- és kormányfőinek részvételével. A találkozó nem sok konkrét eredményt hozott, igaz mindkét fél óvatos volt, tekintve, hogy a 2006. júliusi WTO forduló előtt nem kívántak kötelezettségekkel járó kompromisszumokba belemenni. Érdekes módon nem történt előrelépés sem a Mercosurral, sem az Andok Közösséggel folytatott szabadkereskedelmi tárgyalások terén, viszont döntés született az EU és Közép-Amerika közötti társulási és szabadkereskedelmi egyezményt célzó tárgyalások megkezdéséről. A következő hasonló találkozóra 2008-ban, Peruban kerül majd sor [Ortutay 2006: 22–26].

3.3. LATIN-AMERIKA KERESKEDELMI KAPCSOLATAI A TÖBBI FEJLŐDŐ RÉGIÓVAL – KÍNA FELEMELKEDÉSE

1990 és 2000 között a latin-amerikai országok fejlődőkkel folytatott kereskedelme hasonló ütemben nőtt, mint a fejlett világ államaival. 2003-ban – ha Mexikót nem számítjuk Latin-Amerikához – a régió teljes exportjának közel 49%-a fejlődő országok piacán került értékesítésre (ez az arány 1990-ben még csak 35% volt), ebből 27,3%-ot tett ki a régión belüli, és 21,2%-ot a más fejlődő régiókkal folytatott kereskedelem (utóbbi arány 2000-ben még csak 11,2% volt). A latin-amerikai alrégiókat vizsgálva azt látjuk, hogy míg a Mercosur és az Andok Közösség országai kevéssé függenek a fejlett nyugati világ piacaitól, Közép-Amerika és a Karib-térség külkereskedelmében meghatározó szerepet kap az „Észak”, elsősorban az Egyesült Államok piaca [UNCTAD 2005: 108–109].

A fejlődő világ régiói közül egyértelműen Ázsia országai kapnak mind nagyobb hangsúlyt a latin-amerikai piacokon. Ázsia feltörekvő gazdasági óriása, Kína az ezredforduló óta mind aktívabban van jelen Latin-Amerika piacain – legfőbb kereskedelmi partnerei a régión belül Argentína, Brazília, Chile, Costa Rica, Mexikó, Peru és Venezuela. Bár egyelőre Kína a régió összkereskedelmében elenyésző arányt képvisel (2004-ben 4,6%), a két térség között zajló kereskedelem volumene gyorsabban nő, mint az Egyesült Államok és Latin-Amerika közötti kereskedelem. Az egyes latin-amerikai országok Kínába irányuló exportja legtöbbször egy vagy két árucikkre összpontosul, ezek legtöbbször nyersanyagok vagy élelmiszerek. A kereskedelmi kapcsolatok dinamikus fejlődését jól kiegészítik a kínai befektetések, amelyek főként a nyersanyag-kitermelést és az infrastruktúra fejlesztését célozzák. Kína közeledését igazolja *Hu Csin-tao* kínai elnök 2004. novemberi latin-amerikai körútja, amelynek során Argentínában, Braziliában, Chilében és Kubában tett látogatást. A Mercosur 2004-ben együttműködési megállapodást írta alá Kínával, Chile pedig 2005. november 18-án kötött szabadkereskedelmi egyezményt az ázsiai óriással. Chile földrajzi elhelyezkedése és APEC (Asia-Pacific Economic Cooperation)-tagsága révén egyébként különösen előnyös pozícióban van az ázsiai és csendes-óceáni régióval való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztésében.

A latin-amerikai régió integrációs tömörülései közül a Mercosur folytatja a legaktívabb harmadikvilág-politikát: 2004-ben részleges kereskedelmi egyezményt kötött

9 Az elsőre 1999-ben, Rio de Janeiro-ban; a másodikra 2002-ben, Madridban; a harmadikra 2004-ben, Guadalajara-ban (Mexikó) került sor.

Indiával és a *Dél-afrikai Vámunióval*¹⁰ (South African Customs Union – SACU), 2005 májusában az *Öbölmenti Arab Államok Együttműködési Tanácsával*¹¹ (Gulf Cooperation Council – GCC) írt alá gazdasági együttműködési megállapodást, majd 2004 januárjában a Mercosur és India – egy jövőbeli szabadkereskedelmi övezet felé tett első lépésként – kedvezményes kereskedelmi megállapodást (preferential trade agreement) írtak alá Új-Delhiben [CEPAL 2005: 40].

A fejlődő világgal való kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése, és ennek intézményesítése terén tehát a Mercosur tagállamai kiemelkedő teljesítményt mutatnak. A latin-amerikai országok közül Brazília a legfőbb építője a Dél-Dél szövetségnek, regionális hatalomként komoly energiát fektet a más jelentősebb fejlődő államokkal való együttműködés erősítésébe. Ezt jól példázza a G-20 létrehozása. A tömörülést Brazília, India és Dél-Afrika vezetésével, 2003. augusztus 20-án hozták létre, a résztvevők – válaszul az EU és az USA ajánlatára – alternatív javaslatot nyújtottak be a 2003 szeptemberében, Cancúnban megrendezett WTO miniszteri találkozón a világkereskedelem liberalizációjával kapcsolatban, természetesen a fejlődő világ érdekeit szem előtt tartva.

Brazília, India és Dél-Afrika elnökei 2003 szeptemberében, az ENSZ közgyűlésén állították fel hivatalosan az *IBSA* (India-Brazil-South Africa) fórumot, amelynek célja, hogy a három ország az olyan multilaterális fórumokon, mint az ENSZ vagy a WTO, könnyebben összehangolhassák tevékenységüket. Fontos célkitűzés emellett, hogy erősítsék a Mercosur, a Dél-Afrikai Vámunió és a SAFTA¹² (South Asia Free Trade Area) közötti kereskedelmi kapcsolatokat. Az India és Brazília közötti kereskedelem a 2003–2004-ben mért volumenhez képest majdnem ötszörösére nőtt a 2005–2006-os időszakban, míg a brazil-dél-afrikai kereskedelem volumene 2005 és 2006 között megkétszereződött [Trade Triangle 2006]. 2004 márciusában a három ország külügyminiszterének részvételével rendezték meg az első IBSA párbeszéd fórumot Új-Delhiben. Az itt elfogadott akcióterv együttműködést irányoz elő a kereskedelem, a közlekedés, az infrastruktúra, a technológia, az energia, a társadalmi fejlődés, stb. terén. 2006 szeptemberében Brasíliában tartották az első IBSA-csúcstalálkozót, amelynek végén a résztvevők közös nyilatkozatot adtak ki. A brazil elnök ekkor úgy nyilatkozott, az IBSA keretében legfőbb céljuk az, hogy a kereskedelmi kapcsolatok valóban demokratikusabbá váljanak a világban. Lula emellett kifejezte abbéli reményét, hogy az IBSA segíteni fogja a Kínához és Argentínához való közeledést [Trade Triangle 2006].

KONKLÚZIÓ

A latin-amerikai régióban a kilencvenes évek elejétől kibontakozó új regionalizmus eredményeit tekintve messze felülmúlja a hatvanas évekbeli első hullámot. A régió

10 Tagállamai: Dél-Afrika, Botswana, Lesotho, Namíbia és Sváziföld.

11 A hat tagállam (Bahrein, Kuvait, Omán, Katar, Szaúd-Arábia és az Egyesült Arab Emírségek) 2003 januárjától vámuniót léptetett érvénybe.

12 A Dél-Ázsiai Szabadkereskedelmi Övezet létrehozásáról szóló egyezményt 2004-ben, Iszlámábádban írták alá a SAARC (Dél-Ázsiai Regionális Együttműködés - South Asian Association for Regional Cooperation) tagállamai (Bangladesh, Bhután, India, Maldív-szigetek, Nepál, Pakisztán és Sri Lanka).

belüli kereskedelem volumenét és arányát, az integrációk intézményi kereteit és az együttműködés kiterjedését tekintve is sikeresebbnek mondható az új regionalizmus. A latin-amerikai új regionalizmus intézményei földrajzi határvonalakat követnek: Mexikó észak-amerikai országgént 1994-ben belépett a NAFTA-ba (ez a tömörülés nem sorolható a latin-amerikai csoportosulások közé), a közép-amerikai országok és a karibi-térség már meglévő szervezetei az ezredforduló óta komoly intézményi fejlődésen mentek keresztül, a dél-amerikai szubkontinensen pedig az egész térségre kiterjedő integrációs tömörülés kezd kibontakozni, a Dél-Amerikai Nemzetek Közösségének képében. Ez utóbbi megvalósulása esetén megszűnne a Mercosur és az Andok-közösség, és Chile teljes jogú taggá válna. A latin-amerikai integrációs tömörülések elmúlt évekbeli fejlődése során azt tapasztaljuk, hogy szinte kivétel nélkül mindenhol erősödött a szociális dimenzió, a regionális csoportok mind nagyobb hangsúlyt fektetnek a társadalmi kohézió erősítésére, emellett a regionális infrastruktúra fejlesztése is kiemelt jelentőséget kapott. Ezek a törekvések köszönnek vissza a venezuelai elnök, Hugo Chávez által javasolt „bolivari alternatívában”. Ugyanakkor a Chávez által javasolt ALBA fogadtatása rámutat a dél-amerikai szubkontinens országai között feszülő ellentétekre is.

A latin-amerikai államok exportszerkezete egymáshoz képest inkább kompetitív, és a fejlett országokéval komplementer. Feltehetően ennek felismerésére is visszavezethető, hogy az elmúlt években a más régiókkal kötött szabadkereskedelmi egyezmények száma felülmúlta a régió belüli megállapodásokat. Míg a közép-amerikai és a karibi régió államai egyértelműen az Egyesült Államokkal való mind intenzívebb kereskedelmi kapcsolatok erősítésén dolgoznak, a dél-amerikai szubkontinens országai az EU-hoz és a fejlődő világhoz való közeledéssel igyekeznek enyhíteni az USA-tól való kereskedelmi függőséget. A kilencvenes években úgy tűnt, a dél-amerikai országok számára az Unió talán még az USA-nál is fontosabb kereskedelmi partnerré léphet elő. Ma úgy tűnik, hogy ez nem fog bekövetkezni, az európai országok inkább befektetőként és segélyezőként vannak jelen a térségben. Az EU és Dél-Amerika egyaránt Ázsia felé orientálódnak, igyekeznek erősíteni kapcsolataikat az ázsiai régióval, és megszilárdítani pozícióikat a hatalmas kínai piacon.

Latin-Amerika külkereskedelmében ugyan nő a fejlődőkkel való kereskedelem volumene, a térség országai mégsem használják ki maximálisan a Dél-Dél kereskedelemben rejlő potenciált. A dél-amerikai országok közül Brazília a legaktívabb a fejlődő világgal való kereskedelem felfuttatásában. Ebben – és a multipoláris világ építésében – India és Dél-Afrika mellett Kína is fontos partnere lehet a jövőben.

IRODALOM

Bulmer-Thomas, Victor (2003): *The Economic History of Latin America since Independence*. 2. kiadás, Cambridge University Press.

Cardona C., Diego (2005): ¿Tiene futuro la comunidad sudamericana de naciones? Forrás: <http://www.foreignaffairs-esp.org/20050401faenespessay050209/diego-cardona-c/tiene-futuro-la-comunidad-sudamericana-de-naciones.html>

CEPAL (2006): *Latin America and the Caribbean in the World Economy*. 2005-2006. Santiago: CEPAL.

- CEPAL (2005): „*América Latina y el Caribe: la integración regional en la hora de las definiciones*”. Serie Comercio Internacional.
- Cienfuegos Mateo, Manuel (2006): Comunidad Andina, Mercosur, Comunidad Sudamericana de Naciones, ¿una asociación viable? Forrás: http://orla.upf.edu/blog/2006/02/comunidad_andina_mercosur_comunidad_sudamericana_d_1.html
- Drexler András (2004): Az Európai Unió – Latin Amerika kapcsolattrendszer. PhD-értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem.
- Gudynas, Eduardo (2006): El camino de la Integración Sudamericana. Forrás: <http://www.comunidadsudamericana.com/analisis/CumbreSudamericanaClaesCeades.pdf>
- IPES (2002): Beyond Borders – New regionalism in Latin America. Forrás: http://www.iadb.org/res/publications/pubfiles/pubB-2002E_732.pdf
- Lehoczki Bernadett (2006): „Az új regionalizmus Latin-Amerikában”. In: Trautmann László (szerk.): *In memoriam Kollár Zoltán*. Aula, Budapest
- Ortutay L. Gyula (2006): „Bolivár kardja járja be Latin-Amerikát”. *Európai Tükör*. 2006. 7–8. szám.
- Sanchez Bajo, Claudia (1999): „The European Union and Mercosur: A Case of Inter-regionalism”. *Third World Quarterly*, 1999. 5. szám. 927–941. oldal.
- Söderbaum, Fredrik–Van Langenhove, Luk (2005): „Introduction: The EU as a Global Actor and the Role of Interregionalism”. *European Integration*, 2005. 3. szám.
- Tussie, Diana (2006): Regionalism Adrift: The End of Collective Action? Forrás: <http://www.lse.ac.uk/collections/DESTIN/pdf/GlobalisationAmericasConference/Tussie.pdf>
- UNCTAD (2005): Multilateralism and Regionalism: The New Interface. Latin-American South-South Integration and Cooperation. Genf: UNCTAD. Forrás: http://www.unctad.org/en/docs/ditctncd20047ch9_en.pdf
- Van Langenhove, Luk–Costea, Ana Cristina–Gavin, Brigid (2004): „From Multilateralism to Multiregionalism. What Role for Regional Integration in Global Governance?” *UNU-CRIS Occasional Papers*, 2004/5. Forrás: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/NISPAcee/UNPAN015001.pdf>
- Van Langenhove, Luk–Costea, Ana Cristina (2005): „Inter-regionalism and the Future of Multiregionalism”. *UNU-CRIS Occasional Papers*, 2005/13. Forrás: <http://www.cris.unu.edu/admin/documents/20051021104058.O-2005-13.pdf>

Internetes honlapok:

A Közép-amerikai Parlament (Parlacen) hivatalos honlapja:

<http://www.parlacen.org.gt>

A Karibi Egységes Piac és Gazdaság hivatalos honlapja:

<http://76.162.14.12/content2/csme/history/csme.shtml>

Közép-Amerikai Bank a Gazdasági Integrációért hivatalos honlapja:

<http://www.bcie.org/english/paises/index.php>

Hírügynökségi és sajtóforrások:

BBC News. South America launches trading bloc. 2004 december 09. Forrás:

<http://news.bbc.co.uk/2/hi/business/4079505.stm>

Latin American Weekly Report. Mercosur meeting end on sour note. 2006. december 19.

Latin American Weekly Report, Argentina victorious, but Mercosur loses out. 2007. január 25.

Latin American Weekly Report, Mercosur Summit produces plethora of confusing signs and gestures. 2006. július 25.

Latin American Weekly Report. Lula meets Bush as tension builds in Mercosur. 2007. március 29.

Latin News Daily, 2006. július 04. Chávez to sign up to Mercosur today.

The Associated Press, 2006. december 09. South American leaders dream of integration, continental parliament. Forrás:

http://www.iht.com/articles/ap/2006/12/10/america/LA_GEN_Bolivia_Summit.php

Trade Triangle, 2006. szeptember 26. Forrás:

http://www.bilaterals.org/article.php3?id_article=6049

Venezuelan and Ecuadorian Presidents Seal Friendship with Joint Declaration. 2006. december 22. Forrás:

<http://www.venezuelanalysis.com/news.php?newsno=2181>